

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЛУЦІВ МИКОЛА ЗІНОВІЙОВИЧ

УДК 343.13:344.13(477)

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (СТАТТІ 407-409
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика,
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2020

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Шило Ольга Георгіївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **Сергєєва Діана Борисівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права, заслужений юрист України;

кандидат юридичних наук, доцент **Тетерятник Ганна Костянтинівна**, Одеський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування.

Захист відбудеться «23» лютого 2021 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-А.

Автореферат розіслано 21 січня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кардинальні зміни політико-правової та соціально-економічної ситуації в Україні, що відбулися за останні роки, природньо позначилися на всіх сферах суспільного життя. Не є винятком і проблематика правових досліджень, актуальність яких зумовлюється детермінантами, що пов'язані з необхідністю оперативного реагування на виклики сьогодення. Окреме місце серед проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення, займає створення в Україні дієвої системи органів військової юстиції з урахуванням прогресивних підходів до підвищення ефективності протидії злочинності в екстраординарних умовах існуючих загроз національній безпеці України та сучасних євроінтеграційних процесів. Ця проблема має комплексний характер і включає як інституційні, так і функціональні аспекти, що обумовлюють необхідність їх вирішення на доктринальному та законодавчому рівнях. З огляду на це, актуальним в контексті вказаного є дослідження особливостей досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо військових злочинів. Розділ XIX Кримінального кодексу України (далі – КК) включає 33 склади кримінальних правопорушень (статті 402-435). Питому вагу в офіційній статистиці військових злочинів складають ті, що передбачені ст. 407-409 КК, - у 2014 р. серед загальної кількості зареєстрованих військових злочинів 71% становила саме ця їх категорія, у 2015 р. – 80%, у 2016 р. – 75%, у 2017 р. – 80%, у 2018 р. – 82%, у 2019 р. – 74%, у I кварталі 2020 р. – 68%. Зважаючи на сказане, слід констатувати потенційну можливість розгляду більшості проблемних питань та характеристики особливостей досудового розслідування військових злочинів, досліджуючи категорію тих із них, що передбачені статтями 407-409 КК.

Специфіка предмету даної роботи обумовила необхідність звернення до наукових джерел трьох блоків, вивчення яких дозволило комплексно підійти до вирішення поставлених завдань. Перший із них стосується наукових праць з проблемних питань інституційної модернізації системи органів правопорядку у воєнній сфері, в тому числі військової прокуратури. Зокрема, це роботи А. А. Бабича, В. С. Бабкової, О. В. Баганця, П. П. Богущького, Ю. М. Війтева, В. О. Гацелюка, М. Я. Голомши, В. В. Долежана, В. І. Дяченка, С. І. Дячука, О. О. Зархіна, П. М. Каркача, О. С. Козачук, О. П. Котляренка, А. В. Лапкіна, О. М. Лощикіна, І. Є. Марочкіна, А. В. Матіоса, В. Я. Настюка, С. В. Подкопаєва, Ю. Є. Полянського, Б. М. Ринажевського, М. В. Руденка, Г. П. Середи, Н. В. Топчия, М. С. Туркота, В. О. Шамрая, О. О. Шандули, В. Ю. Щербатих та інших правників. Другий блок наукових джерел становлять праці в галузі кримінального права, в яких всебічно досліджено проблему військових злочинів. Йдеться, зокрема, про роботи Г. М. Анісімова, С. І. Дячука, М. І. Карпенка, В. К. Матвійчука, М. І. Мельника, М. І. Панова, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, С. О. Харітонова та інших вчених. Нарешті, третій блок складають дослідження з кримінального процесу та криміналістики, зокрема, Ю. П. Аленіна, В. В. Вапнярчука, В. І. Галагана, І. В. Гловюк, В. А. Журавля, О. В. Капліної, В. О. Коновалової, С. С. Кудінова, О. В. Лазукової,

Л. М. Лобойка, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова, Г. К. Тетерятник, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, М. В. Черноусько, В. Ю. Шепітька та інших фахівців. Утім, зважаючи на багатогранність вказаної проблематики, існуючими науковими роботами охоплено не всі її аспекти, а правозастосування ставить нові запитання, що потребують вирішення. Тож, низка актуальних питань доктринального та прикладного характеру залишаються недослідженими, а відтак, становлять перспективу для наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та є складовою частиною цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 26.12.2014 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є отримання нових результатів у вигляді комплексу наукових висновків щодо особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, що передбачені статтями 407-409 КК, виявлення існуючих проблем у даній сфері та розробка науково обґрунтованих підходів щодо можливих шляхів їх подолання. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких основних завдань:

- охарактеризувати пріоритетні напрями реформування системи органів військової юстиції в Україні;
- виявити та надати характеристику особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби;
- оцінити відповідність нормативного регулювання підслідності злочинів проти встановленого порядку несення військової служби потребам правозастосовної практики та функціональному призначенню окремих органів досудового розслідування;
- розкрити проблемні питання об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби;
- визначити специфіку предмету доказування під час досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 407-409 КК;
- з'ясувати специфіку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 407-409 КК;
- виявити складнощі, що виникають під час досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 407-409 КК, проаналізувати їх причини та сформулювати науково обґрунтовані висновки і пропозиції, спрямовані на подолання виявлених проблем теоретичного і прикладного характеру.

Об'єктом дослідження виступають кримінальні процесуальні відносини, що виникають під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених статтями 407-409 КК.

Предметом дослідження є особливості досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 407-409 КК).

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і виконання зумовлених нею завдань використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовуються у правовій науці. Звернення до діалектичного методу забезпечило вивчення особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби з позиції цілісності цієї процесуальної діяльності, взаємопов'язаності її елементів, суперечливості нормативного регулювання її окремих аспектів та потреб правозастосовної практики. Системно-структурний метод застосовувався при характеристиці особливостей окремих етапів досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби та окремих процесуальних дій слідчого і прокурора. Компаративний метод дозволив дослідити нормативні положення, що регулюють порядок досудового розслідування військових злочинів за законодавством інших держав. Статистичний метод використовувався при з'ясуванні частки злочинів проти встановленого порядку несення військової служби у загальній статистиці зареєстрованих в Україні військових злочинів, а також встановленні наявних тенденцій у правозастосуванні. Метод узагальнення надав можливість, базуючись на окремих проявах практики здійснення досудового розслідування військових злочинів, сформулювати науково обґрунтовані висновки та надати рекомендації прикладного характеру. Соціологічний метод використано при проведенні анкетування військових прокурорів Західного регіону з питань особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Методи моделювання та абстрагування стали в нагоді при опрацюванні науково-теоретичних моделей змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) з метою вдосконалення правової регламентації вказаного напрямку процесуальної діяльності. Задля забезпечення всебічності проведеного дослідження та достовірності отриманих результатів зазначені методи застосовувались комплексно.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти й документи рекомендаційного характеру, КК, КПК та інші закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), інтерпретаційні акти вищих судових інстанцій України.

Теоретичну базу роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних правників з кримінального процесу, кримінального права, криміналістики та інших галузей юридичної науки.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали рішення Верховного Суду України, Верховного

Суду, судова практика, доступна в Єдиному державному реєстрі судових рішень, зведені дані проведеного анкетування військових прокурорів Західного регіону (всього 71 особа), а також власний досвід автора дисертації, отриманий під час роботи прокурором військової прокуратури.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першою в українській науці кримінального процесу науковою працею, в якій отримано нові результати у вигляді комплексу наукових висновків щодо особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі.

Уперше:

– констатовано доцільність надання відповідному прокурору повноваження щодо визначення територіальної підслідності злочинів, передбачених статтями 407-409 КК, у випадках наявності об'єктивних обставин, що обумовлюють необхідність здійснення досудового розслідування не за місцем вчинення злочину (зокрема, в умовах вибуття військової частини на тривалий період часу для виконання бойового завдання, самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем при передислокації військової частини тощо);

– наведено аргументи на користь унормування в п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК повноваження прокурора щодо витребування матеріалів досудового розслідування для їх вивчення з огляду на його роль в кримінальному провадженні, характер його процесуальної функції та принцип незмінності прокурора;

– доведено необхідність нормативного врегулювання можливості виділення матеріалів досудового розслідування щодо особи, яка не набула статусу підозрюваного, проте є достатні підстави вважати, що злочин вчинено саме нею (наприклад, у кримінальному провадженні, що розпочато по факту дезертирства військовослужбовців одного підрозділу, вчиненого в умовах бойової обстановки);

– аргументовано доцільність унормування процедури звернення слідчого до прокурора з приводу об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, що полягає у спрямуванні ним клопотання, в якому констатується наявність підстави для прийняття прокурором відповідного процесуального рішення;

– продемонстровано актуальність проблеми проведення слідчих (розшукових) дій за участі військовослужбовців, які відряджаються у район виконання бойового завдання або військова частина яких змінює місце дислокації. З огляду на це, констатовано доцільність надання слідчому або прокурору повноваження щодо можливості тимчасового відтермінування дії рішення про відрядження військовослужбовця з місця служби чи можливості на короткий термін, з урахуванням завдань, складу сил і засобів підрозділу та з метою недопущення зриву виконання цих завдань, повертати військовослужбовців до місця знаходження органу досудового розслідування для

проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій;

– наведено аргументи на користь зміни законодавчого регулювання порядку здійснення виклику особи слідчим, прокурором, а саме: - окрім нормативного положення про те, що особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом, пропонується передбачити також правило про те, що цей строк для отримання повістки не застосовується у випадках, коли особа бажає брати участь у слідчих (розшукових) діях якнайшвидше; - здійснення виклику військовослужбовців для участі в слідчих (розшукових) діях через командування військової частини, у якій вони проходять військову службу.

Удосконалено:

– теоретико-прикладну концепцію, відповідно до якої: в Україні має бути створено Військову поліцію (86% опитаних респондентів поділяють цю точку зору) як автономний орган правопорядку, що з урахуванням правової позиції Конституційного Суду України, яку сформульовано в рішенні від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, а також правових позицій ЄСПЛ (зокрема, рішення у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» від 24.06.2010 р., «Давидов та інші проти України» від 01.07.2010 р.) не може знаходитися в системі Міністерства оборони України; військові злочини, зокрема, й ті, що передбачено статтями 407-409 КК, доцільно віднести до підслідності цього окремого органу правопорядку (така позиція підтримується 80% опитаних респондентів);

– результати наукових розробок стосовно проведення військової експертизи під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, у зв'язку з чим акцентовано увагу на необхідності критичного осмислення нормативної заборони проведення експертизи з питань права в кримінальному провадженні.

Набули подальшого розвитку:

– обґрунтування можливості об'єднання матеріалів досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 407-409 КК, у випадку вчинення їх різними військовослужбовцями, які мають зв'язок між собою (наприклад, проходять військову службу в одній військовій частині), чи спричинили одні й ті самі суспільно небезпечні наслідки;

– наукова позиція щодо необхідності впровадження запобіжного заходу у вигляді передачі під нагляд командування військової частини;

– пропозиція стосовно закріплення в ч. 2 ст. 93 КПК: - повноваження слідчого, прокурора щодо витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей тощо

на підставі відповідного запиту; - конкретного строку розгляду такого запиту під час досудового розслідування; - обов'язку осіб та органів, яким адресовано цей запит, розглянути його у строк не пізніше п'яти робочих днів з дня його отримання.

За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо внесення змін, зокрема, до ч. 2 ст. 36, ст. 41, ч. 2 ст. 93, ч. 8 ст. 135, ч. 1 ст. 143, ст. 176, ст. 216, ч. 1, 3, 5 ст. 217, ч. 1 ст. 242, 290 КПК.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідних цілях – для подальшого опрацювання тематики досудового розслідування військових злочинів; б) у законотворчій діяльності – при удосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства України; в) у правозастосовній діяльності – для надання допомоги практичним працівникам у застосуванні закону та формуванні єдиної правозастосовної практики; г) у навчально-методичному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних матеріалів з кримінального процесу, при викладанні курсу кримінального процесу та інших навчальних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена на засіданні кафедри, схвалена нею і рекомендована до захисту. Основні положення дослідження були предметом обговорення на Міжнародній науково-практичній конференції «Четверті Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 1-2 листопада 2019 р.); II Харківському кримінальному процесуальному полілозі, присвяченому актуальним питанням застосування заходів забезпечення кримінального провадження «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 12 грудня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (м. Одеса, 13 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових періодичних виданнях з юридичних наук України, одній науковій статті, опублікованій у зарубіжному виданні з юридичних наук, а також тезах чотирьох наукових доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура й обсяг дисертації складаються зі вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, 4 додатків. Загальний обсяг роботи становить 229 сторінок, із них основний текст – 187 сторінок, список використаних джерел (294 найменування) – 33 сторінки, додатки – 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** роботи обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, мета й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, охарактеризовано методологічну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1. «Загальні положення досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби» складається з чотирьох підрозділів і присвячений розгляду проблемних питань реформування військової юстиції, визначення підслідності вказаної категорії злочинів, об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування тощо.

У підрозділі 1.1. *«Актуальні питання реформування системи органів військової юстиції»* з метою комплексного вирішення спектру проблемних питань, які наразі існують в секторі безпеки й оборони нашої держави, автор наводить низку аргументів на користь продовження функціонування в Україні військової прокуратури та створення Військової поліції як окремого органу правопорядку, що не повинен знаходитися в системі Міністерства оборони України. Запровадження таких ініціатив сприятиме ефективному виконанню завдання щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень у військовій сфері, а також створить сприятливі умови для реалізації ключових пріоритетів державної безпекової політики, визначених у Стратегії національної безпеки України

У підрозділі 1.2. *«Підслідність злочинів проти встановленого порядку несення військової служби»* аналізуються доктринальні підходи до визначення поняття та правил підслідності кримінальних проваджень; обґрунтовується доцільність віднесення підслідності злочинів проти встановленого порядку несення військової служби до предмету відання спеціального органу досудового розслідування – Військової поліції України. Характеризуються особливості визначення територіальної підслідності злочинів, передбачених ст. 407-409 КК, зокрема, у випадку, коли: - військова частина вибуває для проведення бойових навчань на територію іншої області, де військовослужбовець вчиняє самовільне залишення частини або місця служби, після чого військова частина повертається на місце постійної дислокації, а через певний період часу до неї повертається і військовослужбовець; - військова частина вибуває на тривалий період часу для виконання бойового завдання і військовослужбовець вчиняє самовільне залишення на новому місці служби; - військовослужбовець вчиняє самовільне залишення з постійного місця служби, а військова частина вибуває до нового разом зі всіма документами або відбувається передислокація військової частини; - мають місце випадки нез'явлення військовослужбовця (-ів) вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу.

У підрозділі 1.3. *«Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування злочинів проти*

встановленого порядку несення військової служби» на підставі аналізу практики здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 407-409 КК, зроблено висновок про необхідність удосконалення чинної нормативної моделі об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування, визначення підстав для прийняття цих рішень. Крім того, звернуто увагу на те, що повноваження приймати рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудових розслідувань відповідно до ч. 5 ст. 217 КПК належить до виключної компетенції прокурора, у зв'язку з чим обгрунтовано необхідність доповнення цієї статті новою частиною, у якій передбачити, що в разі встановлення слідчим підстав для об'єднання чи виділення матеріалів досудових розслідувань, він зобов'язаний невідкладно звернутися до прокурора з відповідним клопотанням із зазначенням підстав для прийняття такого рішення.

У підрозділі 1.4. «Особливий режим досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції» досліджено окремі проблеми нормативної регламентації та правозастосування під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби в умовах особливого правового режиму, зокрема, щодо можливості здійснення процесуальної діяльності слідчого до внесення відомостей до ЄРДР; особливостей розшуку військовослужбовців, які вчинили самовільне залишення військової частини чи дезертирство в умовах бойових дій; створення слідчих груп (міжрегіональних) або передачі кримінального провадження для здійснення досудового розслідування до іншого органу після проведення в умовах дії особливих правових режимів невідкладних слідчих дій; врахування при застосуванні екстраординарного порядку досудового розслідування того факту, що не всі райони, на яких поширюється дія особливого правового режиму, однаково знаходяться у зоні проведення активної фази бойових дій тощо.

Розділ 2. «Предмет доказування під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей предмету доказування під час досудового розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби, дезертирства та ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом.

У підрозділі 2.1. «Предмет доказування під час досудового розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби» детально проаналізовано обставини, доказування яких під час досудового розслідування має важливе значення для доведення вчинення злочину, зокрема, вид військової служби, яку проходить військовослужбовець, самовільний характер залишення військової частини, відсутність поважних причин нез'явлення військовослужбовця на службу, конкретний час початку вчинення злочину, форма вини, мотив і мета його вчинення тощо.

У підрозділі 2.2. «Предмет доказування під час досудового розслідування дезертирства»

розглядаються обставини, що мають значення для доведення вчинення військовослужбовцем даного злочину і розмежування його зі злочином, передбаченим ст. 407 КК. Зокрема, йдеться про встановлення суб'єктивної сторони дезертирства, наявності мети, а саме – спрямованості самовільного залишення військової частини або місця служби на ухилення від військової служби, намагання військовослужбовця протизаконно припинити несення військової служби та повністю виключити себе зі сфери військових правовідносин.

У підрозділі 2.3. *«Предмет доказування під час досудового розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом»* досліджено обставини, що мають значення для доведення об'єктивної сторони вказаного злочину у формі ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману, а також відмови від несення обов'язків військової служби. Окрему увагу приділено доказуванню обставин, що характеризують суб'єктивну сторону даного злочину - форма вини, мотив і мета його вчинення, а також обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання або можуть бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Розділ 3. «Особливості процесуальної діяльності під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби»* досліджуються особливості допиту військовослужбовців, проведення за їх участю слідчих дій у випадках маневрування підрозділів у зоні виконання бойового завдання, застосування процедури, передбаченої ст 225 КПК, огляду місця події та слідчого експерименту в ході досудового розслідування фактів ухилення від військової служби шляхом самокалічення чи іншим способом тощо.

Обґрунтовано необхідність проведення військової експертизи, що за своєю суттю є експертизою в галузі права. З огляду на це, зроблено висновок про перегляд нормативної заборони проведення експертизи для з'ясування питань права.

У підрозділі 3.2. *«Особливості проведення інших процесуальних дій під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби»* автор звертає увагу на проблемні питання повідомлення про підозру військовослужбовцю при вчиненні ним дезертирства чи самовільного залишення військової частини або місця служби, ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування до його завершення у порядку ст. 221 КПК, а також виконання нормативних вимог ст. 290 КПК та можливості проведення слідчих дій після початку відкриття матеріалів іншої сторони.

У підрозділі 3.3. «Особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби» розглядається проблема застосування приводу військовослужбовця, який вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби чи дезертирство; обґрунтовується доцільність включення Військової служби правопорядку до переліку органів, які виконують ухвалу слідчого судді про здійснення приводу. Автором доводиться неефективність застосування у цій категорії кримінальних проваджень окремих обов'язків, визначених у ч. 5 ст. 194 КПК. Зокрема, покладення обов'язку прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю ставить військовослужбовця у таке становище, коли він може пропустити важливі військові навчання або заняття з різних видів підготовки. Виконання цього обов'язку взагалі нівелюється у тому випадку, коли підозрюваний вибуває на територію полігону із військової частини у складі підрозділу для відпрацювання бойового злагодження або іншого виду навчань. З огляду на це, покладення обов'язку повинно містити обмеження лише щодо військовослужбовця та не повинно суперечити інтересам військової служби.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо характеристики особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 407-409 КК), виявлених проблем правозастосування в цій категорії кримінальних проваджень та обґрунтуванні наукових позицій щодо можливих шляхів їх подолання. Проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки і пропозиції.

1. Реформування прокуратури в Україні є складним і надзвичайно відповідальним процесом, від ефективності якого залежить не тільки незалежність, професійність та рівень фахової компетентності прокурорів, а взагалі можливість здійснення правосуддя та стан правової захищеності громадян України, адже сфера функціонування прокуратури обмежена кримінальним судочинством, яке, на відміну від інших видів судочинства, ініціюється винятково процесуальними рішеннями прокурора. Тож, якість та професійність діяльності прокурора безпосередньо впливає на можливість вирішення завдань кримінального провадження, а відтак, – виконання державою обов'язків, які закріплено в статті 3 Конституції України. Цілком поділяючи необхідність реформування прокуратури в Україні, автор дисертації, разом з тим, обґрунтовує потребу функціонування військової прокуратури, що зумовлено: - специфікою правовідносин у воєнній сфері; - специфікою предмету діяльності військової прокуратури; - особливостями фахової підготовки військових прокурорів та їх правового статусу; - потребою побудови системи військових прокуратур залежно від військово-адміністративного поділу території України, що передбачає

розмежування території держави на військово-адміністративні зони (райони) в інтересах забезпечення оборони України; - потребою забезпечення воєнної безпеки України як складової її національної безпеки, що виняткового значення набуває в умовах окупації частини території України та проведення операції об'єднаних сил на Сході країни.

З метою ефективного вирішення завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування військових злочинів, розбудови в Україні дієвої моделі військової юстиції констатується необхідність створення Військової поліції як окремого органу правопорядку.

2. Практика досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 407-409 КК, свідчить про наявність низки його істотних особливостей, що, зокрема, стосуються застосування правил територіальної підслідності, об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування, проведення слідчих та інших процесуальних дій, вручення військовослужбовцю повідомлення про підозру, пам'ятки про процесуальні права та обов'язки, а також їх роз'яснення у випадку, коли він, вчинивши одне або декілька злочинів, вибув до іншого місця служби, в тому числі для виконання бойових завдань тощо. Такі істотні особливості обумовлюються як специфікою правового статусу військовослужбовця та порядку несення військової служби, так і умовами вчинення вказаних злочинів. З огляду на це, чинне нормативне регулювання зазначених інститутів в ряді випадків не є достатньо ефективним і потребує коригування.

3. Досудове розслідування військових злочинів, зокрема, масового дезертирства чи самовільного залишення місця служби в умовах ведення бойових дій, вимагає від органу досудового розслідування миттєвого вжиття заходів процесуального реагування задля припинення кримінального правопорушення, фіксації його слідів та усунення негативних наслідків. В такому випадку відсутність технічної можливості внести відомості до ЄРДР не повинна бути перешкодою для вирішення завдань кримінального провадження. Необхідність невідкладного реагування на злочини, вчинені в умовах бойової обстановки, дає підстави підтримати висловлену в науці позицію щодо доцільності доповнення розділу IX-1 КПК статтею, яка б дозволяла проводити в умовах бойової обстановки невідкладні слідчі та інші процесуальні дії, приймати окремі процесуальні рішення до внесення відомостей про злочин до ЄРДР з подальшою негайною, за першої технічної можливості, реєстрацією такої інформації.

4. Специфіка застосування правил територіальної підслідності злочинів, передбачених статтями 407-409 КК, зокрема, знаходить свій прояв у визначенні місця вчинення злочину у випадках вибуття військової частини з місця постійної дислокації для проведення бойових навчань на територію іншої області тощо. Зважаючи на сказане, пропонується надати відповідному прокурору повноваження самостійно визначати територіальну підслідність конкретного злочину з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження.

5. Практика досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 407-409 КК,

демонструє недостатню ефективність чинного регулювання порядку здійснення виклику слідчим, прокурором, відповідно до якого особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Адже в ряді випадків особа заінтересована якнайшвидше взяти участь в слідчих діях і надати відомості, що мають значення для кримінального провадження (зокрема, це стосується командування військової частини, в якій мало місце самовільне залишення чи дезертирство). З огляду на це, визнано за необхідне у таких випадках мінімізувати вищевказаний строк, у зв'язку з чим запропоновано внести зміни до ч. 8 ст. 135 КПК і друге речення після слів «які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк» доповнити словами «а також у випадку, коли особа бажає якнайшвидше взяти участь у процесуальних діях». Крім того, наведено аргументи на користь унормування положення про те, що виклик військовослужбовців для участі в процесуальних діях здійснюється через командування військової частини, у зв'язку з чим статтю 135 КПК доцільно доповнити частиною 9 відповідного змісту.

Особливістю застосування приводу є встановлення законодавцем у ч. 1 ст. 143 КПК вичерпного переліку органів, яким може бути доручене виконання ухвали про привід. З урахуванням специфіки несення військової служби, а також наявності спеціального правоохоронного формування у складі Збройних Сил України – Військової служби правопорядку, визнано за доцільне включити вказаний орган до переліку тих, які виконують ухвалу слідчого судді про здійснення приводу військовослужбовців.

Досвід застосування КПК довів, що виключення законодавцем запобіжного заходу у вигляді нагляду командування військової частини було помилковим. Тому автором підтримуються пропозиції науковців щодо доповнення ст. 176 КПК та глави 18 КПК ще одним запобіжним заходом – нагляд командування військової частини за підозрюваним або обвинуваченим, який є військовослужбовцем.

6. Нормативна модель досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби має враховувати об'єктивні обставини, в яких здійснюється ця процесуальна діяльність. Зокрема, маневрування підрозділів у зоні виконання бойового завдання. У такій ситуації є неможливим повернення військовослужбовців до місця постійної дислокації задля проведення слідчих дій, оскільки це може вкрай негативно вплинути на виконання бойового завдання. Зважаючи на це, пропонується надати слідчому та/або прокурору повноваження щодо можливості тимчасового відтермінування дії рішення про відрядження військовослужбовців з місця служби чи можливості на короткий термін, з урахуванням завдань, складу сил і засобів підрозділу та з метою недопущення зриву виконання цих завдань, повертати військовослужбовців до місця знаходження органу досудового розслідування для проведення невідкладних слідчих дій.

Обстоюється необхідність критичного осмислення нормативної заборони проведення

експертизи для з'ясування питань права в контексті залучення експерта для проведення в кримінальному провадженні військової експертизи. Відносини, що пов'язані з військовою службою, за своєю правовою природою є досить специфічними та регулюються значною кількістю нормативно-правових актів, що потребують спеціальних знань.

З урахуванням особливостей предмету доказування при здійсненні досудового розслідування військових злочинів наведено аргументи на користь визнання особи такою, що проходить військову службу, у випадках свідомої реалізації нею всіх прав військовослужбовця та виконання обов'язків, навіть, якщо з її вини офіційну процедуру призову на військову службу не завершено.

7. У контексті проведеного аналізу основних етапів процесуального порядку повідомлення про підозру визнано доцільним на законодавчому рівні закріпити вимогу щодо складання протоколу вручення особі повідомлення про підозру з зазначенням часу і місця вручення, а також стислого роз'яснення суті здійсненого повідомлення. Таке правове регулювання сприятиме єдності правозастосування в цій сфері, визначеності в питанні щодо моменту набуття особою статусу підозрюваного.

З метою попередження зловживання процесуальним правом запропоновано унормувати фіксування процедури ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення в порядку ст. 221 КПК у відповідному протоколі із зазначенням часу ознайомлення, обсягу наданих матеріалів, осіб, які ознайомлюються з матеріалами, тощо. Дослідження питання, що має проблемний характер, стосовно можливості проведення слідчих дій після початку відкриття матеріалів іншої стороні в порядку ст. 290 КПК, призвело до висновку про необхідність законодавчого врегулювання: - складання прокурором або слідчим за його дорученням постанови про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів (замість повідомлення про це); - можливості суб'єктів сторони обвинувачення приймати рішення про поновлення строків досудового розслідування після початку відкриття матеріалів у випадках необхідності проведення слідчих дій (що не суперечить нормативній забороні стосовно неможливості проведення слідчих дій після закінчення строків досудового розслідування (ч. 8 ст. 223 КПК), яке згідно до ч. 1 ст. 219 КПК відбувається у день звернення прокурора до суду з підсумковим процесуальним рішенням досудового розслідування або ухвалення рішення про закриття кримінального провадження).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Луців М.З. Особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування злочинів проти порядку проходження військової служби. *Recht der Osteuropäischen Staaten*, 2019. Вип. 2. С. 64-68.

2. Луців М.З. Особливості застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування злочинів проти порядку проходження військової служби. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*, 2019. Вип. 5. Том 30 (69). С. 205-212.

3. Луців М.З. Проблемні питання підслідності злочинів проти порядку проходження військової служби (статті 407-409 Кримінального кодексу України). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*, 2019. Вип. 6. Том 30 (69). С. 154-161.

4. Луців М.З. Досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку проходження військової служби: особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2019. Вип. 58. Том 2. С. 148-154.

5. Луців М.З. Особливості предмета доказування під час досудового розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2020. Вип. 60. С. 172-176.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Луців М.З. Особливий режим досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 407-409 КК України в умовах особливих правових режимів. *Четверті Таврійські юридичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.)*. Київ. Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 64-69

2. Луців М.З. Особливості об'єднання матеріалів досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку проходження військової служби. *Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 листопада 2019 р.)*. Дніпро. ГО «Правовий світ». 2019. С. 80-83.

3. Луців М.З. До питання удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині нормативного регулювання запобіжних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції. – II Харківський кримінальний процесуальний полілог: присвяч. актуал. питанням застосування заходів забезпечення кримінал. провадження (м. Харків, 12 груд. 2019 р.)* / редкол.: О.В. Капліна, В.І. Маринів, О.Г. Шило. Харків: Право, 2020. 2019. – С. 91-94;

4. Луців М.З. Особливості проведення окремих процесуальних дій під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку проходження військової служби. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 березня 2020 року)*. Одеса. Національний юридичний університет «Одеська юридична академія». 2020. С. 144-147.

АНОТАЦІЯ

Луців М.З. Особливості досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 407-409 Кримінального кодексу України). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020.

У дисертації отримано нові результати у вигляді наукових висновків щодо характеристики особливостей досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 407-409 КК), наявних проблем правозастосування в цій категорії кримінальних проваджень та наукового обґрунтування підходів щодо можливих шляхів їх подолання.

В процесі дослідження здійснено науковий аналіз актуальних питань реформування системи органів військової юстиції, обґрунтовано, що досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 407-409 КК України, характеризується істотними особливостями, що, зокрема, стосуються застосування правил територіальної підслідності, об'єднання та виділення матеріалів, проведення слідчих та інших процесуальних дій, вручення військовослужбовцю повідомлення про підозру, пам'ятки про процесуальні права та обов'язки, а також їх роз'яснення у випадку, коли він, вчинивши одне або декілька кримінальних правопорушень, вибув до іншого місця служби, в тому числі для виконання бойового завдання тощо.

Ключові слова: досудове розслідування, військова юстиція, військові злочини, підслідність, об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування злочинів, особливий режим досудового розслідування військових злочинів, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії.

АННОТАЦИЯ

Луців М.З. Особенности досудебного расследования преступлений против установленного порядка несения военной службы (статьи 407-409 Уголовного кодекса Украины). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». - Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2020.

Выбор темы исследования обусловлен ее актуальностью для науки уголовного процесса и

правоприменительной практики, поскольку досудебное расследование военных преступлений, предусмотренных статьями 407-409 Уголовного кодекса Украины, характеризуется существенными особенностями, требующими исследования с целью выработки научно обоснованных рекомендаций по применению ряда нормативных положений, а также формулирования предложений, направленных на совершенствование процессуального порядка досудебного расследования этой категории уголовных производств.

В представленной работе осуществлен научный анализ актуальных вопросов реформирования системы органов военной юстиции. Особое внимание уделено проблеме сохранения в Украине военной прокуратуры. Также констатирована необходимость создания в Украине Военной полиции как автономного органа правопорядка, который, с учетом правовой позиции Конституционного Суда Украины, а также правовых позиций Европейского суда по правам человека не может находиться в системе Министерства обороны Украины.

К существенным особенностям досудебного расследования преступлений, предусмотренных статьями 407-409 Уголовного кодекса Украины, автором отнесены, в частности, те, которые касаются применения правил территориальной подследственности, объединения и выделения материалов досудебного расследования, проведения следственных (розыскных) и других процессуальных действий, применения мер обеспечения уголовного производства, вручения военнослужащему уведомления о подозрении, памятки о процессуальных правах и обязанностях, а также их разъяснения в случае, когда военнослужащий, совершив одно или несколько уголовных правонарушений, выбыл в другое место службы, в том числе для выполнения боевых задач, и тому подобное. Это обуславливается как спецификой правового статуса военнослужащего и порядка несения военной службы, так и условиями совершения указанных преступлений, в частности, боевой обстановкой. Учитывая это, действующее нормативное регулирование указанных институтов в ряде случаев признано недостаточно эффективным и таким, что соответствует требованиям правоприменительной практики, а потому - требующим корректировки.

Логичной частью работы является характеристика особенностей предмета доказывания преступлений, предусмотренных статьями 407-409 Уголовного кодекса Украины, выделение и исследование которых позволило охарактеризовать предмет доказывания каждого из них.

Сформулированные автором предложения направлены на совершенствование действующего уголовного процессуального законодательства Украины в части правового регулирования досудебного расследования, его оптимизацию по уголовным производствам о преступлениях против установленного порядка несения воинской службы, а также предоставлены рекомендации методического характера по толкованию и применению норм национального законодательства, свидетельствующие о практическом значении результатов проведенного исследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, военная юстиция, военные преступления,

подследственность, объединение и выделение материалов досудебного расследования преступлений, особый режим досудебного расследования военных преступлений, меры обеспечения уголовного производства, следственные (розыскные) действия.

SUMMARY

Lutsiv M. Z. The specificity of the pre-trial investigation of crimes against the established order of military service (Articles 407-409 of the Criminal Code of Ukraine). – All the rights of the manuscript for qualifying scientific work reserved.

The dissertation to achieve a scientific degree of the candidate of legal sciences (PHD) on the speciality 12.00.09 “Criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities”. - National Law University named after Yaroslav Mudryy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The dissertation contains new results in the form of scientific conclusions on the characteristic the specificity of pre-trial investigation of crimes against the established order of military service (Articles 407-409 of the Criminal Code), existing law enforcement problems in this category of criminal proceedings and scientific substantiation of approaches to possible ways to overcome them.

In the course of the research the scientific analysis of vital questions of reforming the system of military justice organs is carried out, it was substantiated that the pre-trial investigation of crimes under Articles 407-409 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by significant features, in particular, those concerning the application of territorial jurisdiction rules, consolidation and allocation of materials, carrying out investigative and other procedural actions, serving a notice of suspicion to a serviceman, memos on procedural rights and responsibilities, as well as their explanation if he, having committed one or more criminal offences, left for another place of service, including for combat missions, etc.

Keywords: pre-trial investigation, military justice, military crimes, accountability (jurisdiction), consolidation and allocation of materials of pre-trial investigation of crimes, the special procedure of pre-trial investigation of military crimes, measures to ensure criminal proceedings, investigative (search) actions.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент С.В.Давиденко

Підписано до друку 28.12.2020 р. Формат 60x90 1/16

Ум. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Тираж 100 прим. Зам. № 890.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77